

ПІДГОТОВКА ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Здобуття Україною у 1991 році незалежності зумовило кардинальну зміну пріоритетів у галузі системи вищої освіти. Україна визначила свій орієнтир на входження в освітній простір Європи. Приєднання до Болонського процесу зумовило модернізацію освітньої діяльності вищої школи в Україні.

Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття") одним із пріоритетних напрямів зміцнення та розвитку міжнародних зв'язків у галузі освіти визначає вдосконалення системи підготовки та перепідготовки фахівців для зарубіжних країн [3].

Стратегічним завданням державної освітньої політики, як зазначається в Національній доктрині розвитку освіти, є "вихід на ринок світових освітніх послуг" [4]. Зважаючи на це, залучення іноземних громадян до навчання у вищих навчальних закладах нашої держави набуває в сучасних умовах особливої *актуальності*. Під поняттям "іноземні громадяни" розуміємо осіб, які належать до громадянства іноземних держав і не є громадянами України, та осіб без громадянства – осіб, які не належать до громадянства будь-якої держави (стаття 1 Закону України "Про правовий статус іноземців").

Питання становлення і розвитку системи підготовки фахівців для зарубіжних країн складають предмет досліджень багатьох вітчизняних науковців. Аналіз таких досліджень свідчить, що основну увагу вчені звертають на: методiku викладання іноземних мов (А. Миролубов, Є. Пасов, С. Фоломкіна, Л. Черноватий), зокрема російської (української) мови як іноземної (Т. Вишнякова, Т. Капітонова, В. Костомаров, О. Митрофанова, О. Щукін, Х. Бахтіярова), дидактичні основи підготовки іноземних студентів у вищих навчальних закладах (О. Суригін, А. Нікітін, А. Бронська), адаптацію іноземних студентів (М. Іванова, Н. Титкова, С. Шатілов, І. Ширяєва, Т. Чернявська та ін.).

Проте, подальші дослідження перспектив розвитку системи освіти в цій галузі неможливі без аналізу накопиченого досвіду підготовки іноземних громадян у вітчизняних вищих навчальних закладах. У зв'язку з цим, *метою статті* є аналіз підготовки іноземних студентів у нашій країні в історичній ретроспективі.

Навчання іноземних студентів у різних країнах завжди було одним із провідних завдань, поставлених державою перед освітою. Це пов'язано з різноманітними факторами, головним з яких завжди був зовнішньополітичний. Історія навчання іноземців свідчить, що вони не лише переносять із країни в країну передові технології і наукові знання, але й одночасно пропагують набуті за кордоном політичні, ідеологічні і культурні погляди [6: 7].

Початок історії іноземного студентства тісно пов'язаний з розвитком світської вищої освіти. Західноєвропейські університети, які з'явилися у XII столітті, були місцем зосередження слухачів з різних країн. Цьому сприяла універсальна мова викладання – латинь. Але справжня історія іноземного студентства розпочалась на початку XIX століття в країнах Середньої Європи, що було пов'язано з масовим приїздом на навчання до Європи американських студентів [5: 4].

Як зазначає Л. Рибаченко, наприкінці XIX століття визначилися два основні підходи до роботи з іноземними студентами. Англія і Франція до закінчення другої світової війни практично не приймали на навчання студентів зі своїх колоній і Тропічної Африки. У першій половині XX століття увага Англії і Франції була зосереджена на районах, де відбувалася гостра боротьба за колонії.

Інший підхід до навчання іноземних студентів спостерігався у США, Німеччині та Японії. Німеччина намагалася залучити іноземних студентів з усіх країн світу, але головним чином із європейських держав, де вона бачила свій майбутній "життєвий простір". У період між двома світовими війнами Німеччина, незважаючи на поразку, залишалась важливим центром навчання іноземних студентів.

Японія зосередила свою головну увагу на Китаї та сусідніх країнах. Після першої світової війни у підготовці іноземних студентів різко зросла роль США. Іноземні студенти перетворилися для США на важливий канал проникнення в колонії і напівколонії європейських держав [5: 5].

У Росії іноземні студенти з'явилися наприкінці XIX століття, після того, як 1865 року на засіданні Ради при міністрові народної освіти було визнано доцільним розпочати навчання іноземних громадян у навчальних закладах Росії. Того ж року на навчання до Петербурзького, Московського, а також і до Новоросійського (м. Одеса) університетів прибули болгари, албанці, серби, боснійці. Уряд імператора Олександра II призначив для них державні стипендії, також вони звільнялися від плати за навчання. Проте значного поширення навчання іноземних студентів у дореволюційній Росії не набуло.

Радянський уряд, що прийшов до влади 1918 року не залишив без уваги проблему навчання іноземців у Радянській Росії. Це було зумовлено, у першу чергу політико-ідеологічними причинами.

У вищих навчальних закладах Радянської Росії здійснювалася підготовка кадрів, насамперед, для тих держав, у яких нещодавно відбулися національно-визвольні революції. Навчалися студенти з Монголії (з 1921р.), Туреччини (з 1922 р.), Ірану (з 1923 р.). Готували, перш за все, працівників державних органів, вчителів, лікарів, ветеринарів, агрономів, економістів.

Загалом навчання іноземних студентів у СРСР в ті роки було частиною міжнародної політики молодого держави [2: 12].

На території сучасної України система підготовки іноземних фахівців почала формуватися з 60-х років XX століття. Так, до Київського політехнічного інституту перші іноземці приїхали у 1952 році, до Львівського національного медичного університету ім. Д.Галицького – у 1961 році, до Харківського політехнічного інституту – у 1973 році.

До Київського національного університету імені Тараса Шевченка (КНУ) іноземці почали приїждати з 1959 року. Тоді завданням радянської влади й цього університету було виконати інтернаціональний обов'язок із підготовки необхідних кадрів та надати освіту молоді з різних країн Азії, Європи, Латинської Америки.

Навчання здійснювалося під керівництвом міністерств освіти СРСР і УРСР. Була проведена робота з удосконалення

організаційного оформлення системи підготовки фахівців для зарубіжних країн. Такі форми навчання іноземних громадян як довузівська підготовка, прийом на старші курси для спеціалізації були закріплені й отримали подальший розвиток. Проте з'явилась і нова, додаткова форма навчання у вищому навчальному закладі – спеціально організоване навчання на підготовчому факультеті. Ця форма навчання стала однією з провідних форм організації довузівської підготовки фахівців для зарубіжних країн у вищих навчальних закладах. Як зазначає О.В. Шевченко, така форма організації навчання була покликана виконувати низку завдань з підготовки студентів:

Ø формування комунікативної компетенції іноземних студентів у соціально-культурній та навчально-професійній сферах спілкування;

Ø формування загальнопрофесійної компетентності у контексті майбутньої професійної діяльності;

Ø організація адаптації іноземних студентів до нерідного середовища [6].

На початку 70-х років ХХ ст. розпочалась активна робота по створенню підготовчих факультетів для іноземних громадян у вищих навчальних закладах Української РСР.

Такі факультети, зокрема, були організовані у Київському національному університеті ім. Т.Г. Шевченка (1959), Львівському національному медичному університеті ім. Д. Галицького (1961), Харківському національному університеті ім. В.Н. Каразіна (1964), Національному технічному університеті (1973), Полтавській аграрній академії (1980), Луганському державному медичному університеті (1983), Черкаському державному технологічному університеті (1988), Дніпропетровському національному університеті ім. О. Гончара (1989) тощо.

Створення низки підготовчих факультетів у вищих навчальних закладах було покликано стати підставою для подальшого інтенсивного розвитку фахової підготовки іноземних громадян в межах усєї системи вищої освіти країни.

На підготовчих факультетах студенти вивчали російську (українську) мову як іноземну, а також загальні дисципліни (фізику, математику, інформатику, географію, біологію, хімію та ін.).

На той час значною була проблема підготовки кадрів для роботи з іноземними студентами. Підготовчий факультет являв собою замкнену систему, тобто викладач працював тільки з іноземними студентами, а вони, в свою чергу, спілкувалися тільки зі своїм викладачем. Тому кваліфікаційні вимоги до викладача, який працював з іноземцями були вищими, ніж звичайно і дещо специфічними. Викладач повинен був володіти основами методики викладання російської мови як іноземної, володіти однією з іноземних мов, інформацією про країни своїх студентів.

До того ж викладачі російської мови як іноземної усіх вищих навчальних закладів країни відчували значні труднощі методичного та організаційного характеру: ще не була достатньо розроблена методика викладання російської мови як іноземної, були відсутні відповідні навчальні посібники, не враховувалась специфіка обраної студентами майбутньої спеціальності та особливостей їх рідної мови. Багато вчених та методистів працювали над вирішенням цих проблем.

Завдяки широкому державному фінансуванню за той період було розроблено програми, написано підручники, проведено сотні семінарів, конференцій, симпозіумів, конгресів Міжнародної асоціації викладачів російської мови і літератури (МАПРЯЛ). У Москві створено спеціальне видавництво "Русский язык", яке випускало словники, навчальні програми, підручники, посібники з російської мови як іноземної.

Вищі навчальні заклади України брали активну участь у розробленні лінгводидактичних основ викладання РЯІ в науково-дослідних програмах. Український дослідник Х. Бахтіярова спільно з московським ученим А. Щукіним уперше вивчили питання становлення і розвитку методики викладання російської мови як іноземної з моменту її зародження і до функціонування як самостійного напрямку педагогічної науки [1: 11].

Методика викладання російської мови іноземним студентам удосконалювалась.

З того часу вищі навчальні заклади України набули значного досвіду мовної підготовки іноземних громадян, а Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка став центром підготовки викладачів російської мови як іноземної на філологічному факультеті.

До початку 90-х років ХХ ст. в Україні працювало 85 секцій і кафедр РЯІ у вищих навчальних закладах гуманітарного, технічного, медичного, економічного профілю.

Таким чином, навчання іноземних студентів на підготовчому факультеті було одним із стрижневих елементів системи підготовки фахівців для зарубіжних країн у вищих навчальних закладах нашої країни.

У 80-х роках ХХ ст. завдяки збільшенню переліку спеціальностей, за якими проводилось навчання іноземних студентів, відбувалося подальше розширення системи підготовки фахівців для зарубіжних країн.

Після здобуття Україною незалежності увага спрямовується на: розширення кола країн, що направляють своїх громадян на навчання, збільшення кількості навчальних і науково-дослідних закладів, які займаються фаховою підготовкою іноземних громадян; розширення переліку спеціальностей і спеціалізацій, за якими проводиться навчання; підвищення ефективності системи управління підготовкою іноземних студентів; формування професорсько-викладацького і адміністративного активу, провідною діяльністю якого є робота з іноземними студентами тощо.

Розроблено низку нормативно-правових актів, що регулюють процес навчання іноземців в Україні, зокрема: Закон України № 3929 від 04.02.94 р. "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства"; постанова Кабінету Міністрів України № 136 від 26.02.93 р. "Про навчання іноземних громадян в Україні"; постанова Кабінету Міністрів України № 1238 від 05.08.98 р. "Про затвердження Положення про прийом іноземців та осіб без громадянства на навчання до вищих навчальних закладів"; наказ Міністерства освіти і науки України № 544 від 12.08.03 р. "Про затвердження Порядку набору іноземців на навчання в Україні та Порядку видачі іноземцям запрошень на навчання в Україні"; положення Міністерства освіти і науки України № 563 від 20.08.03 р. про визнання іноземних документів; наказ Міністерства освіти і науки України № 678 від 28.11.02 р. "Про затвердження зразка і положення про порядок видачі студентського квитка іноземця"; постанова Кабінету Міністрів України № 731 від 15.09.93 р. "Про видачу іноземним громадянам диплома доктора філософії"; постанова Кабінету Міністрів України № 910 від 05.06.2000 р. "Про внесення змін і доповнень до Правил в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію"; постанова Кабінету Міністрів України № 1021 від 17.09.97 р. "Про вдосконалення Порядку надання медичної допомоги іноземним громадянам, які тимчасово перебувають на території України".

Відбувся перехід від існуючої раніше державної системи набору студентів, фінансованої з державного бюджету, до контрактної форми навчання іноземних студентів.

Нині вищу освіту в Україні громадяни-іноземці здобувають у різних вищих навчальних закладах, в яких функціонують факультети довузівської підготовки, факультети іноземних студентів тощо. Найбільшим попитом користуються серед іноземних студентів такі спеціальності, як психологія, соціологія, міжнародні відносини, журналістика, філологія, біологія, навіть кібернетика, генетика, медицина, фізика, хімія та ін.

Працівники навчальних закладів намагаються вирішувати завдання поліпшення якості навчально-виховного процесу: наближення змісту навчання іноземних громадян до реальних умов їх професійної і суспільно-політичної діяльності на батьківщині; використання нових досягнень психологічної і педагогічної науки в процесі навчання, пошук оптимальних методів і форм навчальної роботи [5: 9].

Після прийняття у 1991 р. "Закону про мови" виникла необхідність розроблення стратегії підготовки іноземних громадян у вищих навчальних закладах України на базі української мови. Перехід на навчання іноземних студентів української мови потребував низки організаційних, наукових і методичних заходів:

Ø підготовки викладачів української мови як іноземної;

Ø розроблення підручників і навчальних посібників з української мови як іноземної;

Ø організації навчального процесу українською мовою.

З огляду на це, особливого значення набуває використання позитивного досвіду в організації мовної підготовки з російської мови для переходу на українську [2: 13].

Проте, перебіг процесів перетворень у навчанні і вихованні іноземних студентів в Україні усе ще досить уповільнений і, значною мірою, суперечливий, що потребує подальших досліджень у цій галузі.

Таким чином, нами встановлено, що система фахової підготовки іноземних громадян у нашій країні почала формуватись у 60-х роках ХХ ст. Наступним, другим етапом стали 70-80 роки ХХ ст., коли відбувалося організаційно - методичне забезпечення процесу підготовки іноземних студентів. На третьому етапі, після здобуття Україною незалежності, система фахової підготовки іноземців продовжує розвиватися і вдосконалюватися, хоча все ще потребують подальших досліджень деякі питання організаційного, методичного, правового характеру та ін.

Підготовка у нашій країні іноземних фахівців – це одна з ефективних форм культурного і наукового співробітництва, що сприяє зміцненню авторитету України на міжнародній арені і є джерелом додаткового фінансування освіти.

Вдосконалення системи навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах є одним із важливих напрямків реформування системи національної освіти, важливою складовою становлення України як рівноправного партнера у створенні світового освітнього простору.

Досвід українських ВНЗ у справі підготовки іноземних громадян може стати гідним фундаментом для подальшого розвитку та розробки нових технологій навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бахтиярова Х.Ш., Шукин А.Н.* История методики преподавания русского языка как иностранного / Х.Ш. Бахтиярова, А.Н. Шукин. – К.: Вища школа, 1988. – 177 с.
2. *Бронська А.А.* Теоретичні основи базової методичної підготовки викладачів української та російської мов як іноземних: монографія. – К.: Вид-во "Толока", 2002. – 208 с.
3. Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ ст.") 1993 р.
4. Національна доктрина розвитку освіти // Нормативно-правове забезпечення освіти. У 4ч. – Х.: Видав. гр. "Основа", 2004. – Ч. 1. – С. 5-24
5. *Рибаченко Л.І.* Підготовка іноземних студентів у навчальних закладах України.: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Рибаченко Л.І. – К., 2000. - 15 с.
6. *Шевченко А.В.* Основные тенденции развития подготовки специалистов для зарубежных стран в отечественных высших учебных заведениях в 1960-2003 г.г.: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Шевченко А.В. – Белгород, 2006. – 19 с.

Подано до редакції 21.08.09.

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена розгляду основних етапів становлення і розвитку системи підготовки фахівців для зарубіжних країн у вищих навчальних закладах України. Подано відомості з історії підготовки іноземних студентів, розглянуто сучасний стан підготовки іноземних фахівців.

Ключові слова: іноземні громадяни, підготовка фахівців для зарубіжних країн, система навчання іноземних студентів.

Ю.В. Федотова

ПОДГОТОВКА ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАН В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ УКРАИНЫ: ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются основные этапы развития системы подготовки специалистов для зарубежных стран в высших учебных заведениях Украины. Даны сведения из истории подготовки иностранных студентов, рассмотрено современное состояние подготовки иностранных специалистов.

Ключевые слова: иностранные граждане, подготовка специалистов для зарубежных стран, система обучения иностранных студентов.

Yu. V. Fedotova

FOREIGN CITIZENS' TRAINING AT UKRAINE'S HIGH SCHOOL: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT

SUMMARY

The article demonstrates basic periods in formation and development of the system of training specialists for foreign countries at Ukrainian high educational establishments. The author presents some historical data concerning training of foreign students; analyzes a present-day situation of training foreign specialists.

Keywords: foreign citizens, training of foreign specialists, the system of training foreign students.
